

A SZÓLÁSOK ÉS KÖZMONDÁSOK SZEMANTIKAI JELLEMZŐI

R. MOLNÁR EMMA

1. A frazeológiai egységek kutatásának eredményeképpen eddig legegyértelműbben a szemantikai struktúrák körvonalai rajzolódnak ki, ugyanis egyrészt definíciójuk, másrészt rendszerezésük elsősorban szemantikai szempontú. A magyar frazeológiai kutatásban jelentéstani aspektusú megállapításokat összegző, rendszerező megjegyzéseket O. NAGY GÁBOR tett,¹ továbbá lényeges elméleti támpontokat ad Károly Sándornak jelentéstan-elméleti munkája.² Az elődöket idézve BALLYt kell említenünk (ezt teszi O. NAGY GÁBOR is idézett munkájában), aki felismerte a kötött szókapcsolatokat mint típust, és megállapította, hogy e kapcsolatokban a szavak elvesztik önállóságukat, egymástól nem választhatók el, és csak egy meghatározott összefüggésben van új értelmük.³ BALLY szerint ilyen extrém típusok között számos átmeneti jelenség létezik, amelyeket nem lehet sem klasszifikálni sem meghatározni. Később O. NAGY GÁBOR azt is megállapította a frazeológiai egységekkel kapcsolatban, hogy a bennük lévő szavak jelentésüket oly nagy mértékben elveszítették, hogy csak így együttesen van jelentésük¹ (71. l.) Felosztásában, szemantikai megközelítésű rendszerezésében fontosnak tarthatunk egyes általa elkülönített típusokat, pl. vannak olyan szókapcsolatok — írja —, amelyekben egyetlen olyan szó sem fordul elő, mely a szókapcsolat összjelentésével összefüggne, pl. *zsákbamacskát árul; zsindeley van a háztetőn*; vannak olyanok, amelyekben olyan szó is előfordul, amely más összefüggésben nem használható (régebben anorganikus fejleménynek nevezi. Mi a szólás? 24. l. az én megjegyzésem — Rné) pl. *hajítófát sem ér, farkasszemet néz*; vannak olyanok, amelyek két részre bonthatók, s az egyik alkotóelem motiválatlan, pl. *tejben, vajban fürödni* csak az egyik rész érthető, a másik indokolatlan kiegészítésnek hat; s végül a 4. típust azok a szókapcsolatok alkotják, amelyekben az alkotó szavak egy kivételével szokásos jelentésüket megőrizték; pl. *elinná az utolsó ingét is*.¹

Más megközelítésben a parömiológiai kutatások eredményeként különböző szintek kutatását ajánlja és gyakorolja Krikmann, amelyek közül az egyik a „tisza szemantikai” szint, mely vizsgálat a szólások jelentését tartja legfontosabbnak.⁴

A megkísérelt, több szempontú felosztásban THEA SCHIPPAN is első helyre teszi a szemantikai elvet, másodikra a grammatikait, majd a kontextológiai... Igaz, megjegyzi, hogy a frazeológiai egységek szavakat helyettesíthetnek, amennyiben a szavak helyét a szintaktikai struktúrában elfoglalják. Pl. *Sie gab ihm einen Korb* ('kosarat adott neki'). Ez azonban nem jelenti nála azt, hogy minden frazeológiai egységet lehet egy szóval helyettesíteni, vagy hogy a frazeológiai egység és az ekvivalens szó jelentéstanilag azonosak lennének. Megjegyzi továbbá, hogy nem lehet formális úton lexikális alkotórészeik jelentésére felosztani a frazeológiai egységek jelentését. Tulajdonképpen olyan összjelentést hordoznak, amilyen jelentéselemekből tevődnek össze. Az összekapcsolás azonban nem azonos módon terjedt ki a frazeológiai egység alkotóelemeire, mint szabad használatkor⁵ (Lásd i. m.).

A szólások jelentésstruktúrájának felvázolásakor nem téveszthetjük szem elől azt a fontos megállapítást, hogy a szókapcsolaton mint egységes egészen ment végbe a jelentésváltozás. Hogy speciálisan miképpen alakult a sorsuk, azt itt abból az aspektusból vizsgáljuk, amely összefügg a szótári és alkalmazott változatuk rendezési elveivel.

Így:

A) strukturális-szemantikai és

B) funkcionális-szemantikai szempontú

elemzéssel. Az elsőt a szótári, állományi alak jelentéstani tulajdonságait értjük (jelenleg ez a vizsgált témánk szólásokra és közmondásokra egyaránt vonatkoztatva), a másodikon pedig az alkalmazott változat szemantikai viselkedésformáját (ez egy másik dolgozat témája volt)⁶.

2.1. Strukturális-szemantikai szemponton azt értem, hogy a különböző nagyságrendű grammatikai struktúrában állandósult szólások, közmondások⁷ hogyan rendszerezhetők, minősíthetők szemantikailag. Először a szólások majd a közmondások szótárból vett, állományi alakját vizsgáljuk.

A szólásglosszéma ekvivalens szóval helyettesíthető. Pl. *Ebestől-macsskástól* = 'mindenestől'⁸ (O. N. G. 157./63.). „*Ebül is, kutyául is, komondorul is*” — 'rosszul' (O. N. G. 158./74) stb. A jelentése nem egyezik meg az alkotó szavak jelentésével, új. A szólásglosszéma és ekvivalense is azonos formában toldalékolható, a mondatban azonos jelentésértékkel, de eltérő stílusértékkel szerepelhet a szólás és a megfelelője. A szólásglosszémának valamilyen körülményt kifejező jelentéstartalma van — ezt a mondatban betöltött szerepéből adódóan hozta magával ti. határozó lehetett állandósulása előtt is a mondatban, és most is az. Vannak a szólásglosszémával alakilag teljesen megegyező, de egyes lexémákból alkalmilag szerkesztett és nem szólás jelentésű nyelvi egységek, melyeket egyszerű használatra fogalmaz a beszélő, de ezek nem szólások. Pl. Elővette a *szűr alól* a nyulat (a köznyelvből). Ugyanez szólásként: „Tudod-e, hogy elkezdte az oldalbarúgásokat amúgy *szűr alól*”⁹ vagyis 'alattomban'.

A szólásszintagmák többsége ekvivalens szóval helyettesíthető, de van közöttük olyan is, amelynek jelentése nem szó-ekvivalenssel, csak másik szókapcsolattal fejezhető ki megközelítőleg pl. „*szent heverdel napok*” = 'munkátlanul töltött napok' (O. N. G. 183./691.). „*Eső után nőtt gomba*” = 'gyors karriert csinált, de hitvány ember' (O. N. G. 240./295.).

A jelentésük nem egyezik meg az alkotó szavak jelentésével, legalábbis többségében nem. Akadnak közöttük olyanok, amelyben a szókapcsolatból az egyik szó megőrizte eredeti jelentését. Pl. „*ép bőrrel*” = 'sértetlenül; bántatlanul' (O. N. G. 105./1236.); „*ritka madár*” = 'nagy ritkaság' (O. N. G. 455./108.).

A mondatban, mint láttuk a szólásszintagma bármilyen mondatrész lehet — az igei állítmányt kivéve — ezért azoknak a mondatrészeknek a jelentése „sugárzik” beléjük, amelyeket névszóval fejezhetünk ki, azaz többnyire nominális jelentéstartalom, vagyis megnevezés, tulajdonság, mennyiség. Ezeket ugyan szófajok jelentéseként tartjuk számon, de mivel a kérdéses szókapcsolatok mondatban állandósultak és jelentésüket is, meg szerkezeti formájukat is ott kapták, a megközelítés iránya is lehet itt a „nagyobbról” a „kisebb” felé haladva. Pl. „*kerékszegre járó*” = 'kicsapongó életű' (O. N. G. 352./790.) „*napnyugati keréskedő*” = 'tolvaj: naplemente után lopni jár' (O. N. G. 353./801.). Az első példának a jelentése valamely tulajdonság kifejezése, azaz melléknévi 'kicsapongó'; a másiké 'tolvaj' főnévi jelentés, mégsem lenne helyes azonosítani egy-egy szófajtaival. A nemzetközi szakirodalomban egészen

közkeletű a frazeológiai egységek, (ezen belül az idiómák) szófajok szerinti csoportosítása, s a magyarban a legtöbb szófaji csoportnak megvan a képviselője a szólások között⁸ (i. m. 13.), de csak bizonyos nagyságrendig. A szólásszintagma ebbe a nagyságrendbe tartozik, de, mivel minőségileg új alakulat —: vagyis alakját, szerkesztettségét tekintve nem lexéma, hanem szintagma, és jelentése sem egyezik az egyes lexémák jelentésével, új nyelvi egységként kell számon tartanunk. Valamely régi nyelv állapotban összetevő lexémái névszók voltak, és a köztük keletkezett grammatikai viszony alapján úgy állandósultak, hogy az a névszói tulajdonság magasabb szerkesztettségi fokon és új jelentéssel jár. Az új jelentése lehet valamely szó jelentésének szinonimája. Szemantikai sajátosságukat expresszív stilisztikai értékük is motiválja.

A szólásmondat szerkezetéből, az előzőektől eltérő nagyságrendjéből következik, hogy jelentését tekintve is sokszínű. A tőmondattól a többszörösen összetett mondatig az alábbiak szerint rendezhetők jelentés tekintetében:

- a) teljesen új jelentésűek,
- b) részben kapnak új jelentést,
- c) régi jelentésük megmarad, csak kiegészül.

a) Teljesen új jelentés hordozói lehetnek a szólásmondatok bármely mondatösszetételben és szerkesztettségben, azaz egyszerű vagy összetett formában. Ezt a csoportot nevezi O. NAGY GÁBOR tulajdonképpeni szólásnak¹⁰ (Mi a szólás? i. m. 7.). A jelentésük megfejtéséhez történeti elemzés révén juthat el az ember (ilyen tulajdonságúak: a glosszéma és szintagma nagyságrendű szólások is kevés kivétellel!) Pl.: „*Szorít a kapca*” = ’kínos helyzetbe, bajba jut’ (O. N. G. 332./237), „*Felhúzza a nyúlcipőt*” = ’futni kezd’ (O. N. G. 511./276.). „*Beleszalad a magzag vmibe*” = ’meghiúsul, csődöt mond’ (O. N. G. 457./152.). „*Kákán is csomót keres*” = ’ott is hibát keres, ahol nincs’ (O. N. G. 314./33.). „*Rátöri a kórót (kórét)*” = ’elszánja magát vala mire’ (O. N. G. 381./1566.). „*Esőből csurgó alá megy*” = ’kisebb bajból úgy kerül ki, hogy nagyobb éri’ (O. N. G. 180./665.). „*Aki hátul marad, húzza be az ajtót*” = ’nem törődöm vele, mi történik a halálom után’ (O. N. G. 38./210.). „*Azt hiszi, hogy övé a diófaig*” = ’nagyon elbízta magát, mindent megenged magának’ (O. N. G. 143./161.). „*Amit főzött, egye meg*” = ’megcsinálta a bajt, viselje a következményét’ (O. N. G. 222./941.). „*Legyen lúd, ha kövér*” = ’nem vitatkozom tovább’ (O. N. G. 447./856.). „*Se kovásza kenyérének, se vize malmának*” = ’ügyefogyott, gyámoltalan ember’ (O. N. G. 384./1644.). „*Van kosara, de nincs bogara*” = ’semmije sincs, mégis nagyol’ (O. N. G. 383./1606.). stb.

Bármilyen nagyságrendűek, jelentésmagyarozatuk, értelmezésük szintén mondatból történik. Az egyszerű mondatok között némelyiknek szó ekvivalense van. Ezt a típust nevezi O. NAGY GÁBOR ígét is tartalmazó, és egészében is igei jelentéstartalmú szólásnak.

- „*Megüti a bokáját*” = ’megjárja’ (90./841.)
- „*Kötélnek áll*” = ’beleegyezik’ (392./1852.)
- „*Bakot lő*” = ’téved, hibázik’ (66./145.)
- „*Adja a bankot*” = ’nagyképűsködik’ (69./236.)

b) Részben új jelentésű szólásoknak azokat nevezhetjük, amelyek ismét nagyságrendtől függetlenül tartalmaznak olyan lexémát vagy más nyelvi elemet, amelyek eredeti jelentésükben fordulnak elő a szólásmondatban, s ez a jelentésmagyarozatból egyértelműen kitűnik. Van azonban olyan részük is, amely átvitt jelentésű, s így együtt adják a szólásjelentést. Pl.:

„*Árnyékának se vétettem*” = ’semiben sem vétettem neki’ (O. N. G. 53./622.).

A „nem vétettem” tagadó formájú igei állítmány jelentése megmarad, csak a másik lexéma, az „*árnyékának*” átvitt jelentésű, ez adja a szólásjelentést, azáltal válik mássá, mint amit a szavak egyenkénti jelentése eredményezne.

Vagy:

„*Ha két éjszaka összeragadna, azt is végigaludná*” = ’nagyon sokat tud v. szeret aludni’ (O. N. G. 167./324.). Összetett mondat, a főmondat állítmánya tartja meg jelentését a „*végigaludná*”. A szólás többi része átvitt jelentésű („*ha két éjszaka összeragadna*”) értelmezhető így: ’sokat tud. v. szeret’ ti. aludni.

Ilyen még:

„*Huncut volt még a bábád is*” = ’nagyon huncut vagy’ (62./24.). „*Irigylik a bajusztát*” = ’irigykednek rá’ (66./129.). „*Árnyékától is fél*” = ’nagyon gyáva, fél’ (53./627.). „*Türelem, barátánc*” = ’légy türelmes, türtőztessd magad’ (74./368.). „*Megunja a dicsőséget*” = ’végeképp megun valamit’ (142./136.).

„*Eltűnik a balfenekén*” = ’megszégyenülve elmegy’ (68./204.). „*Nem adná egész Bánátért*” = ’semmiért sem adná’ (69./235.). „*Elmehetsz Baranyába ecetet darálni*” = ’nincs rád szükség, *elmehetsz*’ (71./288.). „*Szent a béke*” = ’vége a haragnak, most már kibékülünk!’ (79.518.). „*Ha a csúszó rajta ülne, akkor is ellopnák*” = ’olyan tolvajok, hogy semmit sem lehet tőlük megőrizni’ (134./437.). „*Megenném már a szép asszony főztét*” = ’nagyon megéheztem’ (55./676.).

Az ide sorolható szólások jelentése sokkal könnyebben megfejthető, mint az előző csoporté, a teljesen új jelentésű szólásoké. Érdekes észrevennünk, hogy az igei (v. névszói) állítmány fordul elő legtöbbször eredeti jelentésben. (Nem a témához kapcsolódik és másféle vivő következtetés, de ismét egy bizonyíték arra, hogy uralja a mondatot jelentésanilag is az állítmány.)

c) A harmadik szóláscsoport szemantikai jellemzője, hogy a szólást felépítő lexémák egyike megtartja eredeti jelentését, de ki is egészül egy rövidebb vagy hosszabb egységgel. Az előzőleg besoroltaktól elkülöníthetjük, de a határ nem olyan éles közöttük, főleg a b) csoporttal mutat hasonlóságot. Ide tartoznak a szó-láshasonlatok, amelyek rendszerint nyomósítást, fokozást fejeznek ki, és ilyenkor a mellékmondati rész közlésbeli tartalmát tekintve nagyon, igen’ jelentésűek.

Pl.: „*Szegény, mint a templom egere*” = ’koldússzegény’ (669./312.) azaz *nagyon szegény, igen szegény*.

Az első tagmondat jelentésével közlünk egy információt, ez tökéletesen érthető a hallgató számára, a nyomósítást kifejező második mondat egység nem ad több információt, csak valamilyen képpel járul hozzá a megértéshez, ezzel többé vagy kevésbé a fantáziát is aktivizálja. Néha több, néha kevesebb fantáziára van szükség a hasonlat megértéséhez. Pl. „*Be van rúgva, mint az ágyú*” = ’teljesen elázott’ (37./171.). „*Éhes, mint a farkas*” = ’nagyon éhes’ (196./240.). „*Fehér, mint az alabástrom*” = ’gyönyörű fehér’ (40./259.). „*Piros, mint az alma*” = ’szép piros’ (42./306.). „*Reszket, mint a kocsonya*” = ’nagyon reszket vki’ (373./1340.). „*Kapkod, mint Bernát a mennykőhöz*” = ’fűhöz, fához kapkod’ (81./584.). „*Szidja, mint a bokrot*” = ’kíméletlenül szidja’ (91./855.). „*Se íze, se büze, mint a dobronaki gánicának*” (’galuskának’) = ’ízetlen, rossz (étel)’ (147./268.) stb.

Gyakran előfordul, hogy gúnyos színezete van a szó-láshasonlatnak, és ilyenkor az egész kifejezés épp az ellenkezőjét jelenti annak, amit az előtag a maga eredeti értelmében jelent. Pl.: „*világos, mint a vakablak*” = ’éppen nem világos, hanem nagyon is érthetetlen’ (710./69.). „*Annyit (úgy) ért hozzá, mint a tyúk az ábécéhez*” = ’egyáltalán nem ért hozzá, fogalma sincs róla’ (691./2.). „*Szereti, mint kecske a kést*”

= 'egyáltalán nem szereti' (343./540.). „*Várja, mint hegypásztor a kutyát*” = 'nem várja, nem örül neki' (210./613.). „*Örül, mint akinek a háza ég*” = 'kétségbe van esve' (675./483.). „*Erős, mint a krajcáros pipa*” = 'hamar eltörik, nem tartós' (558./590.) stb.

Az is előfordul, hogy a mellékmondati rész — esetleg ha nem szóláshasonlat — akkor valamelyik tagmondat, sajátos jelentéstöbbséggel gazdagítja a másik tag értelmét. Pl.: „*Úgy beszél, mintha vasvillával lökné*” = 'félvállról, foghegyről beszél' (716./237.).

A hasonlító mondat egység nem fokozza a másik értelmét, hanem kiegészíti. Arra utal, hogy dobja a szót, vagyis itt a *vasvillával és lökné* konkrét jelentése segít megérteni, hogy nem választékos, körültekintő, hanem odavetett beszédről van szó.

Ilyenek még:

„*Úgy (fekszik) áll v. ül, mint egy darab fa*” = 'mozdulatlanul, szótlanul, érzéketlenül fekszik; áll v. ül' (187./8.). „*Úgy jön-megy, mint a forgószél*” = 'dühösen jár le s föl' (218./837.). „*Úgy él, mint hal a vízben*” = 'remekül, vígan, gondtalanul él' (261./108.). „*Úgy bánik vele, mint a hímes tojással*” = 'nagyon óvatosan, vigyázva bánik vele, nagy becsben tartja' (676./513.) stb.

Lényegében a szóláshasonlatok jelentéstani szempontból nézve valamennyien ebbe a csoportba sorolhatók, a felsorolt különbségekkel.

Más, nem szóláshasonlat értékű, és nem is mindig összetett mondat formájú szólások is tartoznak ide. O. NAGY GÁBOR „toldalékos szólásnak” nevezte azt a csoportot, amelybe szervesen oda nem tartozó rész is kerülhet, mintegy kiegészítésül pl.:

„*Baj van Köpecen*” = 'nincs rendjén a dolog, vmi bökkenője, hibája van a dolognak' (389./1777.). A „baj van” pontos információ, ehhez csak afféle tréfásan hozzákapszolt szó a „Köpecen”; esetleg azt fejezi ki, hogy azért olyan nagyon nem kell megijedni, nem olyan súlyos ez a baj.

„*Itt a kezem, nem disznóláb*” = 'kezemet adom rá, s amit én kézfogással megpecsételtek, azt meg is tartom' (358./353.). „*Baj van Bagonon, elégett Borzás*” = 'nagy a baj' (64./83.) Jelentéstöbbséggel mintegy kiegészíti az egyik mondat egység a másikat (a szóláshasonlatok között is volt ilyen). Pl.: „*Annyi a bolhája, hogy ha egyet megöl, száz jön a temetésére*” = 'tele van bolháival' (91./872.). „*Hol jársz itt, ahol a madár se jár*” = 'hogy kerülsz ide, mi szél hozott erre?' (455./106.). „*Amennyit az megivott, egy malmot is el lehetne vele hajtani*” = 'sok bort, sok szeszes italt megivott világéletében' (464./341.). „*Egy szót se szólt, azt is halkán mondta*” = 'némán hallgatott' (644./1022.) stb.

A közmondások jelentésszerkezete szinte megegyezik a szólásmondatokéval. Mondat nagyságrendűek, s mint ilyenek vagy teljesen eltérnek jelentés tekintetében az őket alkotó szavak jelentésétől, azaz mondattá rögzülve egész újat jelentenek, vagy csak részben jelentenek újat, vagy egyáltalán nem elvont jelentésűek, hanem szó szerint értendő az az igazság, tapasztalat, amit szájhagyomány útján továbbörökítettek. E csoportnak különösen a tartalma fontos, ez pedig a parömiológiai kutatás körébe tartozó szempont. Ez utóbbi tér el leginkább a szólások jelentésszerkezetétől.

a) Az első csoportba sorolható közmondások hasonlítanak leginkább jelentés tekintetében azokhoz a szólásokhoz, amelyet „tulajdonképpeni szólásnak neveznek”. Ezek pl.: „*Kutyából nem lesz szalonma*” = 'a rossz természet ellen nehéz küzdeni' (O. N. G. 409./2300.). „*Vén darázs is megdöngja a mézeskörté*” = 'idősebb férfiak is szeretnek csinos nők körül legyeskedni' (138./16.). „*Dobbal nem lehet verebet fogni*” = 'nem helyes kifecsegnünk terveinket, mert könnyen megghiúsulnak' (146./253.). „*Kés, kanál nincs csördülés nélkül*” = 'megesik a házastársak között, hogy olykor

összezőrdülnek' (355./865.). „*Nem mind arany, ami fénylik*” = 'nem minden értékes, nem minden jó, ami annak látszik' (51./570.). „*Aki borzas, azt kell simítani*” = 'akkor kell támogatni, vizsgálni vkit, amikor bajban van' (101./1134.) stb.

Megjegyezhetjük, hogy ezeknek a közmondásoknak valóságos, tehát szó szerinti jelentésük is szentencia, valamilyen konkrét jelentéstartalmat is közöl, s erre még akkor is oda kell figyelniünk, ha az átvitt jelentés hordozza azt az igazságot, amit a közmondással közölni akarunk. Pl.: a köznyelvből konkrét jelentéssel. *Kés, kanál összezőrdül, ha óvatosan használjuk akkor is*, tehát 'nincs csördülés nélkül'.

b) Csak részben jelent újat, a szó szerinti jelentéstől csak részben tér el a közmondások egy csoportja. Mivel mondatok a közmondások, vagy egy mondatrész, vagy — ha összetett mondat — egy mondategység szerepelhet eredeti jelentésben.

Pl.: „*Aki verekedni akar, könnyen talál botra*” = 'civakodásra, veszekedésre könnyű ürügyet találni' (102./1157.). A verekedési szándék a mellékmondatban megfogalmazódik. A főmondat jelentése az 'ürügyet talál' = „*botra talál*” pedig átvitt jelentésű is. Úgy fogalmazhatnánk, hogy az összetett mondat főmondata konkrét és átvitt jelentésben — és az egész közmondás, vagyis a mondategész átvitt és konkrét jelentésben is előfordulhat.

Ilyenek még:

„*Ki egyet büntet, százat téríthet meg*” = 'ha a bűnöst megbüntetik, annak mások számára is javító hatása van' (110./1388.). „*A baj nem áll meg háromig*” = 'ha valami kellemetlenség történik az emberrel, azt más bajok is szokták követni' (65./103.). „*Maga kárán tanul az ember*” = 'akkor látja az ember, hogyan kerülhetne volna el a kárt, amikor már megesett a baj' (334./301.). „*Kinek szíve telve, megnyílik a nyelve*” = 'a túláradó érzelmek közlékennyé, beszédessé teszi az embert' (643./974.).

c) A szó szerint értendő szentenciák tartalma egyértelmű közlés, figyelemztetés, tehát valamilyen tapasztalat rögzítése.

Pl.: „*Álomban, szerelemben nincs lehetetlenség*” = 'a szerelmes ember éppoly meglepő tettekre képes, mint amilyen valószínűtlenek olykor az álmaink' (43./336.). „*Nézd meg az anyját, vedd el a lányát*” = 'aki nősülni akar, számíthat rá, hogy olyan lesz a felesége, amilyen a leány anyja' (47./458.). „*Jó bornak, jó embernek eredetét ne keresd*” = 'ha jó a bor, nem fontos, hogy hol termett, ha becsületes az ember, nem fontos, hogy milyen származású' (97./1023.). „*Aki eladja, annak olcsó, aki veszi, annak drága*” = 'az eladó mindig többet szeretne kapni, a vevő pedig kevesebbet adni az áruért' (169./371.). „*Ha ellenségeit akarsz szerezni, adj kölcsön*” = 'kölcsönadásból, kölcsönkérésből gyakran támad ellenségeskedés' (171./479.).

A közmondások jelentését így vázolhatnánk összegzésül:

a) csoport átvitt jelentés

b) csoport átvitt jelentés + konkrét kontaminációja

c) csoport konkrét jelentés

A közmondások jelentésszerkezetének megismerése révén arra is fény derül, hogy egyes mondat alakú szólások és közmondások között nincs olyan nagy különbség, nem áthághatatlan közöttük a távolság; mint láttuk az a) és b) csoport jelentésszerkezetére a szólások jelentésszerkezetével rokon.

Összegezve: a szólások és közmondások szemantikai tulajdonságait megállapíthatjuk, hogy bár átvitt jelentéstartalmúak az őket alkotó lexémák jelentéséhez

viszonyítva, nem függetlenek tőlük teljes egészében, átmeneteket, fokozatokat figyelhetünk meg közöttük. Ez érvényes a „szótári alakra” vagyis a nyelvi szinten lévő változatra is, a jelentésbeli mozgékonyág az alkalmazott változat élő, és a nyelvi szintre ható tulajdonsága. A konkrét jelentésben előforduló lexémák és átvitt jelentésűek keveredése is lehet az a fokozat, amelyben a dialektikus fejlődés tettenérhető, ezekben a „zárt”; „állandó” nyelvi szerkezetekben: vagyis megfigyelhetjük, hogy konkrét jelentésből hogyan váltak átvitt jelentésűvé — illetve hogyan vált új jelentésűvé az egész szerkezet.

IRODALOM

1. O. NAGY GÁBOR: Abriss einer fuktionellen Semantik, Bp. 1973. 7—17, 70—108.
2. KÁROLY SÁNDOR: Általános és magyar jelentéstan, Bp. 1970. 391—94.
3. CH. BALLY: Précis de stylistique, Genève 1905. ch. La Phraséologie.
4. VOIGT VILMOS: Új jelenségek a szóláskutatásban, MNy 1975. 408.
5. SCHIPPAN, THEA: Einführung in die Semasiologie. Leipzig, 1972.
6. R. MOLNÁR EMMA: Irodalmi nyelvi szint és frazeológia, Bp. 1988. in.: A magyar nyelv rétegződése 691.
7. R. MOLNÁR EMMA: A szólások grammatikai tulajdonságai Nyr. 105. 1981. 339—347.
8. O. NAGY GÁBOR: Magyar szólások és közmondások, Bp. 1966 (utalásként O. N. G. rövidítés, lapszám/(sorszám)
9. ARANY JÁNOS: Levelezése íróbarátaival. Összes művei, Bp. 1888—1889. I—II. 112.
10. O. NAGY GÁBOR: Mi a szólás? MNyTK. 87.

DIE SEMANTISCHEN EIGENSCHAFTEN DER REDEWENDUNGEN UND SPRICHWÖRTER

EMMA R. MOLNÁR

Untersucht man die semantischen Eigenschaften der Redewendungen und Sprichwörter, ist festzustellen, daß sie zwar im Vergleich zur Bedeutung ihrer Lexeme eine übertragene Bedeutung haben, ist auch die konkrete Bedeutung nicht ganz unabhängig von ihnen: also es sind „Übergänge“, und „Stufen“, von der konkreten bis zur übertragenen Bedeutung zu unterscheiden. Diese Feststellung gilt sowohl für die Wörterbuchform als auch für die in einen Text konstruierte Variante.

Die Mischform der Lexeme in konkreter und übertragener Bedeutung kann die Stufe bedeuten, in der die Entwicklung dieser „geschlossenen“ sprachlichen Systeme wahrzunehmen ist.